

Constantin Clemente

S-au împlinit mai bine de cinci decenii de la apariția, la Orăștie, a primului număr al „Convorbirilor științifice“, „revistă mensuală pentru știință și cultură“, editată de un neobosit cercetător și popularizator al științelor — Gavril Todica.

Cel dintii și cel mai mare merit al redactorului, funcționar de bancă în Geoagiul de Jos, este acela că a scos prima și, după câte știm, singura revistă științifică de popularizare din Transilvania acelei vremi. Am greși, însă, dacă am reduce numai la atât însemnătatea publicației în discuție. „Modestă în haină, bogată în cuprins, variată în idei, instructivă de la primul articol pînă la ultima știre“, după cum însuși Todica a caracterizat-o, revista a jucat un rol important pe linia răspîndirii cunoștințelor cultural-științifice, a informării și educării unui cerc larg de cititori din rîndurile maselor populare.

„Ne trebuie cultură științifică — afirma Todica încă din primul număr al „Convorbirilor“. „Ca problemă generală de la rezolvarea căreia nu ne putem retrage ni se impune răspîndirea științelor și popularizarea, vulgarizarea lor“¹. Ideea va reveni mereu în paginile revistei, pe parcursul întregii ei existențe, căci aceasta, se spune undeva „nu servește interesele particulare ale nimănui, nici nu rivnește după popularitate“, ci are ca unic scop „cultul binelui și adevărului, răspîndirea și promovarea științelor“².

Este locul să amintim și faptul că, de cele mai multe ori, revista era scrisă în întregime de Gavril Todica. Printre puținii care l-au onorat cu prețioasa lor colaborare menționăm pe dr. Al. Borza, cu interesantele sale articole despre „Grădinile țărănești din Munții Apuseni“³, și „Ghețarul de la Scărișoara“⁴, pe Elena Pop Hossu — Longin, autoarea unui studiu consacrat scriitorului austriac Peter Rosegger⁵ și pe Constanța Dunca Schiau (căreia îi datorăm și manuscrisul despre popasul domnitorului Al. I. Cuza la Deva, păstrat în arhiva muzeului județean), care semnează aici eseul „Pagine răzlețe din viața mea intelectuală“. Sînt reproduse și unele articole, știri din paginile altor publicații ale vremii: „Neamul Românesc“, „Lucefărul“, „Unirea“ (Blaj) etc.

¹ „Convorbiri științifice“, anul I, nr. 1, 1917.

² I d e m, februarie, 1919.

³ I d e m, anul II nr. 2 și 3, 1918.

⁴ I d e m, anul II, nr. 8—9, 1918.

⁵ I d e m, anul II, nr. 6, 1918.

Conținutul materialelor publicate în „Convorbiri“ este preponderent științific. Un loc de frunte în șirul acestora, ocupă cele pe teme de astronomie, domeniu care a constituit una din constantele și marile pasiuni ale redactorului.

Se știe că pentru a studia bolta instelată, Gavril Todica și-a construit un mic observator în podul propriei sale case de locuit și cea mai mare satisfacție a sa era să urmărească, să consemneze și să interpreteze fenomenele cerești. Acestea au constituit și subiectele numeroaselor articole publicate în mai multe reviste din acel timp, dar mai ales în „Convorbiri științifice“, sub titlul general „Zări din univers“. Iată doar câteva din numeroasele titluri pe această temă: „Meteorii“⁶, „Marte“⁷, „Astronomie teoretică“⁸ etc.

Dar Gavril Todica era preocupat și de problemele chimiei, fizicii și matematicii. Temeinice și sistematice expuneri face asupra unor elemente și compuși chimici, sau a unor chestiuni de natură teoretică privind rosturile chimiei în viața societății: „Chimia, arderea și apărarea contra focului“⁹, „Minunile industriei“¹⁰ și multe altele.

Astronomia și chimia i-au facilitat apropierea de fizică și matematică. Dovadă articole cum sînt: „Din imperiul razelor invizibile“¹¹, „Matematică și natură“¹², „Progresele radio-telegrafiei“¹³.

Ca și alți înaintași luminați, Todica afirmă că științele în general, industria, au un rol major în transformarea societății. Afirmînd necesitatea dezvoltării industriei, el stabilește o strînsă legătură între aceasta și agricultură: „Viața noastră națională — spune în articolul „Minunile industriei“ publicat în nr. 1—2, 1919 — nu poate fi completă numai cu plugăritul primitiv, proiectat de țărani fără orientări largi, după metode tradiționale, moștenite de pe timpul lui taica Traian. Agricultură rațională, capabilă de progres, nu poate exista fără industrie“. Într-un alt articol intitulat: „Activitatea științifică“, problema este din nou reluată și amplu dezbătută. „Intensificarea producției — se spune aci — se poate realiza exclusiv prin intervenția științei în agricultură, prin colaborarea oamenilor de știință și a muncitorilor, a energiei spirituale cu cea fizică, prin intelectualizarea plugăriei“¹⁴. Multe articole publicate de Todica în „Convorbiri științifice“, ca și în alte reviste ale vremii, oferă „material de serioase meditații materialiste“, cum se exprimă un recenzent al volumului său „Hades“ încă din anul 1913¹⁵. Într-adevăr, o serie de elemente conduc înspre concluzia că, într-o parte a activității sale, autorul a fost influențat de materialismul vremii, poate chiar de opera lui Marx

⁶ „Convorbiri științifice“, anul IV, nr. 1—2, 1920.

⁷ I d e m, anul IV, nr. 3—4, 1920.

⁸ I d e m, anul IV, nr. 7—8, 1920.

⁹ I d e m, anul II, nr. 1, 1918.

¹⁰ I d e m, anul III, nr. 1—2, 1919.

¹¹ I d e m, anul IV, nr. 5—6, 1920.

¹² I d e m, anul IV, nr. 3—4, 1920.

¹³ I d e m, anul II, nr. 8—9, 1918.

¹⁴ I d e m, anul IV, 1—2, 1920.

¹⁵ I d e m, M. Lin în „Cosinzeana“ anul III, nr. 25 din 22 iunie 1913, p. 350.

și Engels. Că acesta cunoștea cite ceva din scrierile marilor dascăli ai proletariatului, nu rămâne nici o îndoială. Ne-o dovedește el însuși, atunci când încearcă chiar o discuție despre unele probleme ale marxismului, reproducînd un citat din cuvîntul lui Engels la mormîntul marelui său prieten și colaborator. Dar tot atît de adevărat este că Todica nu poate fi socotit marxist, că nu a înțeles temeinic învățătura lui Marx și Engels, nu a asimilat-o în așa măsură încît să-i faciliteze interpretarea științifică, corespunzătoare, a naturii și societății.

Totuși în unele lucrări vom întîlni o intuire materialist-dialectică a unor fenomene. În articolul intitulat „Transformarea energiilor“, de exemplu¹⁶, autorul situează omul pe scara superioară a evoluției, ca rezultat al inteligenței și lucrului mîinilor sale. Omul, spune Todica, parafrazîndu-l parcă pe Engels, e prima ființă viețuitoare care cu ajutorul „inteligenței și a mîinii devine tehnician și artist, uvrier și inventator. Toate minunile tehnicei și chimiei se reduc în ultimă analiză la: lucrul minurilor omului, conduse de inteligență“.

În privința modului în care el înțelege mișcarea, se întîlesc exemple din abundență: „credința indispensabilă în producerea fenomenelor este transformabilitatea energiilor“, căci „știința ne învață că lumea este o evoluție fără început și fără sfîrșit“¹⁷. În natură și societate există un echilibru, o unitate a luptei contrariilor. Ideea este mai ales dezbătută în legătură cu învățătura lui Darwin, autorul făcînd deosebire între acesta și Malthus, a cărui teorie „e aplicabilă la animalele inferioare, la om însă nu este aplicabilă“¹⁸. De multe ori, însă, materialismul lui Todica este de natură metafizică, în interpretarea fenomenelor predomină înțelegerea lor mecanică (vezi pentru aceasta și „Microcosm și Macrocosm“ în vol. „Hades“ 1912) În alte articole elemente mistice coexistă alături de cele științifice.

Este de menționat și faptul că Todica a îmbrățișat fără rezerve teoriile utopice ale lui T. Morus și T. Campanela cărora le și face loc în paginile publicației sale¹⁹.

Deși revista își afirmă încă din titlu intenția de a „convorbi“ cu cititorii pe teme științifice, aria preocupărilor redactorului este mult mai largă. Chiar și o parcurgere rapidă a cuprinsului acesteia, evidențiază intenția redactorului de a realiza un fel „magazin“, o publicație cu un caracter oarecum enciclopedic. Un număr însemnat de pagini, de exemplu, este rezervat dezbaterii problemelor războiului și păcii. Socotind războiul ca pe dușmanul cel mai declarat al civilizației și culturii, Todica, va face aprecieri ca aceasta: „cu cheltuiala obstacolelor de pe fronturi s-ar putea susține toate universitățile de pe glob. Cu lucrul reclamat de fabricație, transportul și ridicarea obstacolelor s-ar putea regula toate riurile și văile din Austro-Ungaria și România“²⁰. Dar și aici vom întîlni idei pacifiste, de împăcare a oamenilor, sub oblăduirea „binefăcătoare a bisericii“.

¹⁶ „Convorbiri științifice“, anul II, nr. 1, 1918.

¹⁷ I d e m, anul II, p. 159.

¹⁸ I d e m, anul II, nr. 1, 1916.

¹⁹ I d e m, anul II, nr. 4—5 și 6, 1918,

²⁰ I d e m, anul II, nr. 1, 1918,

Revista publică și o cantitate impresionantă de știri din toate domeniile — date statistice în legătură cu dezvoltarea învățămîntului la noi și alte părți, necroloage, liste bibliografice etc.

O mențiune deosebită trebuie făcută în legătură cu preocupările folclorice ale lui Gavril Todica, reflectate și ele în paginile „Convorbirilor științifice“. Trebuie să precizăm că acesta nu a fost un folclorist în adevăratul înțeles al cuvîntului, că nu și-a făcut o preocupare expresă din a culege și studia producțiile populare. De cele mai multe ori, zicale, proverbe, strigături sînt utilizate pentru a evidenția o idee, pentru a o face mai bine înțeleasă. Și totuși, Gavril Todica a încercat și a realizat un studiu despre valoarea morală și artistică a folclorului. Acesta se intitulează: „Antiteze“ și a fost publicat în nr. 1—2, din anul 1922, al „Convorbirilor științifice“. Multe din interpretările sale sînt eronate, nefondate din punct de vedere științific. Meritoriu este, însă, faptul că aici Todica reproduce cîteva strigături de o frumusețe deosebită, „scăpărări vii și emoționante“, cum este și aceasta pe care o transcriem mai jos:

„De-ai știi toarce simbăta
Cum te-ntorci duminica,
N-ai fi goală,
Ca o oală,
Și-mbrăcată,
Ca o cantă.“

Studiul amănunțit al conținutului revistei „Convorbiri științifice“, care a continuat să apară timp de cinci ani, pînă în anul 1922, al întregii activități a lui Gavril Todica, se impune ca un imperativ. În condiții vi-trege, și nu fără sacrificii, acest modest cărturar a făcut foarte mult pen-tru luminarea maselor, pentru ridicarea lor culturală.

Viața și opera lui constituie o frumoasă pildă de slujire a poporului, de emoționantă dăruire și devotament pentru cercetarea și răspîndirea științei, socotită de el ca un important factor al civilizației și progresului.